

NIKM *Református hitünk kezesség* sorozat
III. kötet

***MAGYAR ÖNTUDAT
ÉS KRISZTUSI, KERESZTYÉN ELVEK***

A Narancsik Imre Kutatói Műhely tanulmánykötete

Szerkesztette Szamborovszkyné Nagy Ibolya

Narancsik Imre Kutatói Műhely
Beregszász, 2019

УДК 275(477.87)(082)

M-15

A kiadvány a NIKM *Református hitünk kezesség* sorozat III. köteteként jelenik meg.

Jelen kötet a 2015-ben önszerveződés útján létrejött kárpátaljai református egyháztörténeti kutatóműhely alapító tagságának első, bemutatkozó publikációit tartalmazza. A kiadványban található tanulmányok, kettő kivételével, a jelenlegi Kárpátaljai Református Egyházkerülethez tartozó egyházközségeknek, azok lelkészeinek, egykor élt világi tagságának múltját tárják fel. Ebből kifolyólag a munkák kettős feladatot látnak el: helytörténeti, s egyben egyháztörténeti múltunk egy-egy darabját bocsátják az olvasó elé.

A kötet megjelenését támogatta a **Johannita Rend Magyar Tagozata**

A nyomdai előkészítési munkák a **Bussumi Református Gyülekezet (Hollandia)** adományából valósultak meg

© Szamborovszkyné Nagy Ibolya, 2019

© A Szerzők, 2019

Első kiadás, 2109

Szerkesztő: Szamborovszkyné Nagy Ibolya

A kötet munkálataihoz hozzájárult: Fodor Gusztáv

Korrektúra: Hnatik-Riskó Márta

Nyomdai előkészítés, tördelőszerkesztő: Turóczy Erzsébet (GáborPrint)

Megjelent: 300 példányban

Nyomdai munkák: Kálvin Nyomda, Beregszász, Kossuth tér 4.

MAGYAR ÖNTUDAT ÉS KRISZTUSI, KERESZTYÉN ELVEK. A Narancsik Imre Kutatói Műhely tanulmánykötete. NIKM *Református hitünk kezesség* sorozat III. kötet. Szerk.: Szamborovszkyné Nagy Ibolya. Beregszász-Ungvár, NIKM - Rik-U Kft, 2019.

ISBN 978-617-7692-52-1

Tartalomjegyzék

Bevezető	
A Narancsik Imre Kutatói Műhelyről (Szamborovszkyné Nagy Ibolya).....	7
Kovács Zoltán református lelkipásztor élete és munkássága (Bartha Elemér).....	11
A reformáció világi szemmel (Braun László).....	22
Ludányi Bay Ferenc szerepvállalása a Beregi Református Egyházmegye mű- ködésében (Fodor Krisztina).....	31
A kárpátaljai reformáció fejlődési irányai az 1552-es beregszászi zsinat fényében (Fodor Gusztáv).....	41
Kálmáncsehi Sánta Márton reformációi egyházatya működése és hatása a mai Kárpátalján (Keresztény Károly).....	56
A málenkij robot nemzetiségi és felekezeti vonatkozásai Kárpátalján, különös tekintettel a református közösségre (Molnár D. Erzsébet).....	68
Bertók Béla élete és munkássága (Molnár Zsuzsanna).....	87
Posztmodernizmus - a tagadás tagadása (Radvánszky Ferenc).....	99
Egy nagy múltú közösség töredékes emlékei. Fejezetek a Nagyberegi Refor- mátus Egyházközség történetéből a kezdetektől 1913-ig (Szamborovszkyné Nagy Ibolya).....	111
Szikszai Aladár a Keleti Baráti Körről (Székely Marianna).....	136
A Mezőkaszonyi Református Egyház története a reformáció kezdetétől 1900-ig (Szilvási Erzsébet).....	152
A Nagyberegi Református Líceum oktató-nevelő tevékenysége (Túri Ágnes).....	163
A Kígyósi Református Egyházközség története az első Csehszlovák Köztársaság évei alatt, presbiteri jegyzőkönyvek alapján 1918-1938 között (Túri László). 178	
A szerzőkről.....	198

BEVEZETŐ

A NARANCSIK IMRE KUTATÓI MŰHELYRŐL

„Tartsd emlékezetben, Istenem, mindezt az én javamra! ”

Nehémiás 13,31

„Nehémiás hatalmával, tekintélyével soha nem élt vissza, tudta, hogy Isten ügyének. Isten népének szolgálatában áll, vagyis elhívását szolgálatra kapta, amivel köteles elszámolni, aminek Istentől rendelt határai vannak. Ezért Nehémiás minden intézkedése után imádkozott (14; 22; 31), hogy az Úr bölcsességgel vezesse rendelkezéseit, emlékezzen meg azokról az ő javára. Ez az imádság azt is kéri, hogy Nehémiás el ne követhessen „túlkapásokat” a szigorában. Hiszen ez ilyen helyzetekben mindig nagy kísértés.”¹

Maga a műhely azzal a lelkülettel alakult, hogy kutatásainkkal közösségünket szolgáljuk. Szűkebb pátriánkban, Kárpátalján több mint egy emberöltő óta nem csupán nem létezett az egyháztörténet, de tilos vagy büntetendő cselekedetnek számított az egyházi és/vagy felekezeti múlt kutatása, hacsak nem ateista szemszögből közelítette meg a szerző a kérdést. S míg magyarországi viszonylatban az egyháztörténet-íráshoz néhány alapmű rendelkezésre áll,² addig a majdnem félévszázadig a Szovjetunió részeként tengődő vidéken ez sem mondható el.

„Az egyháztörténelem teológiai tudomány. Ez azt jelenti, hogy Janus-arcú: tárgyában természetfeletti (az Egyház, mint Krisztus misztikus teste vagy „Isten vándorló népe”), módszerében profán (történeti kritika). Az egyház valódi, belső történetét csak hitvilágán keresztül lehet megérteni, megközelíteni és a valóságnak megfelelően ábrázolni. Külső története is ehhez igazodik.”³ A szerző gondolataival teljesen egyetértve azzal folytatnánk, hogy az egyháztörténet-írás huzamos ideig mégis intézménytörténeti és teológiatörténeti feltárást jelentett. Mi egyértelműen történetírói és társadalomtudományi szemszögből közelítjük meg a témát, s vizsgáljuk a zömmel mikro történeti kérdéseket, illetve azoknak a közösségünkre hatást gyakorolt problematikáját, vagyis a történettudomány, azon belül a helytörténetírás eszközeivel próbáltuk feltárni és leírni a kutatott időszakot.

Szeretnénk hinni, hogy a polemikus vagy triumfalista egyháztörténet-írás korszaka lejárt, s a kellemetlen tények elkendőzése, elködösítése, illetve csak a pozitív

¹ Részlet Steinbach József dunántúli püspök Igemagyarázat a Reformátusok Lapjából a Bibliaolvasó Kalauz azon szakaszához, amelyet a Kalauz nem magyaráz. 2019. március 18. Elérhető: <http://reformatus.hu/istentkeresem/> (2019-03-18)

² Balogh Margit: *Az egyháztörténet-írás főbb forrásai*. Elérhető: https://mult-kor.hu/20070816_az_egyhaztortenetiras_fobb_forrasai?pid=2 (2017-12-20-14:22:40)

³ Adriányi Gábor: *Az egyháztörténetírás mai igényei és módszertana. A plébániatörténetírás követelményei*. In: Uzsoki András (főszerk.): *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok. I. kötet*. Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest, 1989. 325.0. Elérhető: http://real-j.mtak.hu/996/1/MagyarEgyhaztorteneti_Vazlatokl_989.pdf

dolgok kidomborítása és dicsőítése már nem a főszó. Az is fontos, hogy ne a „ma szemüvegén” keresztül nézzünk visszafelé, és főleg ne ítélkezzünk vagy mentsünk fel valakit, bárkit, hanem objektivitásra törekvő következtetések levonására törekedjünk annak a kornak a kritériumai alapján, amelybe kutatásunk tárgya tartozik. Persze, a szubjektív elemek változó arányban, de betüremkednek a kutatóink, szerzőink szövegeibe. Teljes kiszűrésükhöz szakavatottságra és a sorok között is olvasni tudó szemre van szükségünk (és a Szentlélek segítő jelenlétére).

A műhelyalapító személyek 2015. november 27-én Nagymuzsalyban gyűltek össze, hogy immár hivatalosan és publikusan konstatálják a kutatóműhely létrejöttét. Alapítók voltak: a kezdeményező és ötletgazda Fodor Gusztáv tiszaderzsi református lelkész, aki egyben a Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Doktori Iskolájának abszolvált hallgatója, és Szamborovszkyné Nagy Ibolya történész, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem és Társadalomtudományi Tanszékének docense, az intézmény könyvtárának igazgatója. Hozzájuk csatlakozott Szabadi István, a Tiszántúli Egyházkerületi és Kollégiumi Levéltár igazgatója⁴ és egyik kárpátaljai tutoráltja, Fodor Krisztina,⁵ aki akkor a Debreceni Egyetem Történettudományi Doktori Iskolájának volt a hallgatója. Az alapító ülésen, Nagymuzsalyban azonban már tizenketten voltunk: Braun László, a Rákóczi főiskola Történelem és Társadalomtudományi Tanszékének tanára, Lőrincz-Fábián Éva lelkész⁶, Molnár D. Erzsébet történész, a Rákóczi főiskola Lehoczky Tivadar Kutatóintézetének kutatója, Molnár Zsuzsa, a Debreceni Egyetem Történettudományi Doktori Iskolájának abszolvált hallgatója, Radvánszky Ferenc teológiai doktor, mezőkaszonyi református lelkész, Szilvási Erzsébet, a Kárpátaljai Református Egyházkerület Levéltára és Múzeumának munkatársa, Túri Ágnes és Túri László, a Debreceni Egyetem Történettudományi Doktori Iskolájának abszolvált hallgatói.

Az alakuló gyűlés és az első műhelykonferencia között azonban három új tag jelentkezett, akik komolyan vették a kutatói műhely alapvetését és már az első alkalommal bizonyították azt. Ők voltak: Székely Marianna, a Verbőci Középiskola történelem-földrajz szakos tanárnője, egyben a Debreceni Egyetem Történettudományi Doktori Iskolájának abszolvált hallgatója, Keresztyén Károly, *Csonkapapi és Kisapapi beosztott református lelkésze*,⁷ valamint Barta Elemér cigánymissziós tiszaujlaki lelkészsegítő munkatárs.⁸

Narancsik Imre egykori nagymuzsalyi református lelkész nevét a mártír pap tiszteletére vettük fel, mivel ő volt az egyik első lelképásztor, akit a szovjet vallásellenes gépezet bedarált, s aki az elhurcoltatásból soha többé nem térhetett vissza. Azért is az ő nevét választottuk, mert Narancsik Imre szerteágazó lelkészi tevékenysége mellett teológiai, politikai, irodalmi és szociológiai irányban is tevékenykedett és publikált, vagyis a tudós lelképásztort testesítette meg, aki a tudomány és az egyház együttélési lehetőségét tevékenyen bizonyította. Ezt a nagyformátumú irányvonalat teljes tartalmában nem tudjuk folytatni, így a Narancsik Imre Kutatói Műhely (NIK) elsődleges célkitűzése a kárpátaljai református közélet közel ötszáz éves múltjának (egyház- és gyülekezet-történetének, lelkészei életútjának, tevékenységének) kutatása, tudományos

⁴ Szabadi István 2016-ban kérte tagságának megszüntetését.

⁵ Fodor Krisztina 2016-ban passzív tagsági engedélyt kért, majd egy év leteltével ő kérte tagságának megszüntetését.

⁶ Lőrincz-Fábián Éva családi okok miatt kérte passzív tagságát.

⁷ 2018 júliusában tanulmányaira hivatkozva kérte tagságának megszüntetését.

⁸ Barta Elemér jelenleg a Beregszászi Református Egyházközösség cigánymissziós lelkésze.

szempontú feltárása, illetve a vonatkozó kutatások segítése, összehangolása. Szervezetileg jelenleg a tagság négy szekcióban fejt ki tevékenységét:

- a) Szenior szekció: tagjai a témában végzett kutatások mellett tutori feladatokat vállalnak a junior szekció tagjai felett, s tudományos fokozattal rendelkeznek.
- b) Junior szekció: tagjai tudományos képzésben részt vevő, a kárpátaljai reformátusság történetét kutató személyek, akik még nem rendelkeznek tudományos fokozattal, de annak megszerzését célul tűzték ki.
- c) Teológia szekció: gyakorló református lelkészek, akik hivatásuk mellett a kárpátaljai reformátusság történetét kutatják és/vagy hittudományi doktori iskolát végeznek/tek.
- d) Pártoló tagság: olyan érdeklődők, akik a NIKM tematikájában (a kárpátaljai reformátusság története) kutatnak, de a szervezett tudományos képzésbe nem kapcsolódtak be, ám rendezvényeink megszervezését és/vagy kiadványaink megjelenítését támogatják.

A kutatások tematikailag pont olyan szerteágazók, mint amilyen a tagságunk munkaköre, bár észrevehetően dominál a XX. század, illetve az 1944 utáni periódus, ám az 1991 utáni időszak is jelen van,⁹ ahogyan egyelőre még foltokban, de a XIX. század is.

A teljes tagság felekezeti elkötelezettsége, személyes érintettsége, saját lelkiismerete, illetve nem utolsósorban tudományos érdeklődése miatt lett tagja a NIKM-nek. Közülünk senki sem hivatalból vagy pályázati kötelezettség miatt végzi a kutatásokat. A fennálló laza közösségi kapcsolat így nem köti gúzsba a tagságunkat, de inspiráljuk egymást a témák, illetve kutatási irányok többszörös átfedése miatt.

A NIKM kiadványaként *Református múltunk kezesség* sorozatnév alatt látott napvilágot az 1523-2016 közötti időszakot felölelő adattár-gyűjtemény, amely a kárpátaljai református gyülekezettörténeti kutatásokhoz nagyszerű kiindulópontot ad. Ez a „vastag és súlyos könyv” a jelenlegi kárpátaljai egyházkerület Ungi, Beregi és Máramaros-Ugocsi egyházmegyéinek egyházközösségeiről szolgál alapvető információkkal, másutt nehezen elérhető képekkel. A gyűjtemény Fodor Gusztáv tagunk kitartó munkáját dicséri.¹⁰ Műhelyünk második kiadványa Kovács Zoltán tiszaujlaki lelkész élettörténetét mutatja be, amelyet Barta Elemér tagtársunk állított össze.¹¹ Még egy kiadvány kapcsolódik a NIKM-hez szorosan, amely ugyan nem sorozatunk része, de ugyancsak Fodor Gusztáv gyűjtésének eredménye, s a Narancsik Imre Kutatói Műhely szakmai támogatásával valósult meg, ez pedig a szovjet rendszer által el- és meghurcolt hús kárpátaljai református lelkész életrajzi adatait és periratainak egy részét adta közre.¹²

A NIKM alakulása óta éves rendszerességgel tart műhelykonferenciákat, amelyek az első, bemutatkozó jellegűtől eltekintve, a tagság tematikus kutatása témakörben

⁹ Szabó Ágnes: A Kárpátaljai Református Egyházkerület revitalizációja 1989-1998 között. In *Terek, intézmények, átmenetek. Határhelyzetek Vili.* (Szerk.: Fedinec Csilla). Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium, Budapest, 2015. pp. 214-233.

¹⁰ Fodor Gusztáv: *Adattár a kárpátaljai református gyülekezettörténeti kutatásokhoz 1523-2016.* Református múltunk kezesség I. Narancsik Imre Kutatói Műhely, Tiszaszentimre, 2016. pp. 864.

¹¹ Barta Elemér: *Velünk az Isten. Gulág-sors Kovács Zoltán élettörténetén keresztül.* Rik-U Kiadó, Ungvár, 2016. pp. 150.

¹² Fodor Gusztáv: *Akik a nagy nyomorúságból jöttek... A sztálini diktatúra koncepciók perei kárpátaljai református lelkész ellen a KGB ungvári levéltárának dokumentumai alapján. Peranyagok, életrajzi adatok, fényképek.* Kárpátaljai Református Egyház - Református Közéleti és Kulturális Központ Alapítvány, Debrecen, 2017.

végzett egyéni eredmények bemutatásán túl inkább a felmerülő kutatási problematikák, kérdések, kételyek, nézetkülönbségek megvitatásának, a megfogalmazandó következtetések csiszolásának, értelmezésének alkalmai. E találkozók nagyban hozzájárulnak egyéni kutatási látóterünk szélesítéséhez, a kutatási eredményeink helytállóságának kontrollálásához, az eredmények ütköztetéséhez.

A fent említett első tematikus kutatásunkat 2017-ben indítottuk, s az a református közelmúlt feltárásának jegyében folyt, amely szülőföldünk magyar reformátusságának helyzetét vizsgálta az 1944 utáni szovjet időszakban. Ebbe a munkába hét tagunk kapcsolódott be, akiknek alapkutatása is ezt az időszakot érinti. A kutatási felkérés a Nemzeti Emlékezet Bizottságtól és a Református Közéleti és Kulturális Központ Alapítványtól érkezett hozzánk.

A 2018-as évben is tematikus kutatást indított el a műhelytagság, mégpedig lelkészi portrék, életrajzok elkészítésére vállalkoztunk. Ez utóbbit az indokolta, hogy az ezt megelőző múltkeltáró kutatás bebizonyította, milyen keveset tudunk azon szereplőkről, akik közvetlenül az 1944 előtti és utáni időszakban álltak a református gyülekezetek, illetve az egyházmegyék és az egyházkerület élén. Hiányos tudásunk információi sokszor csak torz kép megrajzolására adnak lehetőséget. Utóbbiak pedig téves következtetések levonásához vezethetnek csak. E buktatók minimalizálása végett kezdtük el a lelkészi életutak feltárását.

A NIKM-könyvek sorozatának harmadik kiadványa a kutatói gárda első tanulmánykötete, amelynek címét dr. Ortutay Elemér¹³ hitvalló görögkatolikus pap, teológiai tanár egy 1991-ben adott interjújából kölcsönöztük. Ortutay az 1937-es évre és Narancsik Imrére visszaemlékezve fogalmazott ekképpen a nagymuzsalyi református lelkésze: „Az ő szavai és életvitele kristályozzák bennünk a tiszta magyar öntudatot és a krisztusi, keresztény elveket”¹⁴

Szamborovszkyné Nagy Ibolya

¹³ Ortutay Elemér (1916-1997) görögkatolikus pap, teológiai tanár, akit a szovjet hatóságok 1949-ben tartóztattak le, 25 évi kényszermunkára ítélték, amelyet a szibériai Vorkuta börtörtáborában töltött le. 1956-ban szabadult, de 1991-ig csak titokban gyakorolhatta papi hivatását. Az illegalitásban az „egyszemélyes teológia” papképzési gyakorlat működtetése kapcsolódik a nevéhez. 2015-ben a Beregszászban indult görögkatolikus szakkollégium felvette a nevét.

¹⁴ Molnár Imre, Tóth Pál Péter: Az egyházak kisebbségben (interjú). *Régió - Kisebbségtudományi Szemle* 1991. 2. évf. 3.sz. pp. 140-165.